

Irina DINCĂ
(Universitatea de Vest
din Timișoara)

**Valorificarea repertoriului
plurilingv și pluricultural
de origine orientală în predarea
românei ca L2. Termeni referitori
la viața publică**

Abstract: (Building on the Plurilingual and Pluricultural Repertoire of Oriental Origin in Teaching Romanian as a Second Language. Terms regarding public life) This paper aims to present an analysis of the process of building on a plurilingual and pluricultural repertoire of oriental origin, from the perspective of integrating this linguistic and cultural resource in the process of teaching Romanian as a second language to students speaking languages such as Arabic, Turkish or Persian. The methodological premises of this approach are offered by theoretical studies on the influence of oriental languages on the Romanian vocabulary, but also by the suggestions offered by the *Complementary Volume with New Descriptors* from 2020, which develop the descriptors from the *Common European Framework of Reference for Languages* published in 2001. The first stage in this process of developing the plurilingual and pluricultural repertoire is gaining the awareness of the existence of a common lexical fund in which there are terms that were assimilated in the Romanian language, especially from the Turkish language, some of them actually originating in Arabic or Persian. Subsequently, students are encouraged to discover themselves such common elements meant to enrich this repertoire, in a mediation process which highlights the specific cultural load, both in terms of the semantic similarities between the Romanian words and their equivalents in the languages of origin, as well as the diversity of sociocultural and pragmatic aspects that differentiate them. This intercultural perspective of integrating oriental lexical resources in the process of teaching Romanian as a second language facilitates the diversification of the *mental dictionary* of foreign students, giving them a sense of familiarity that diminishes the pressure of linguistic and cultural distance between Romanian and their mother tongues.

Keywords: *plurilingual repertoire, pluricultural repertoire, Romanian as a second language, oriental languages, mental dictionary.*

Rezumat: Prezenta lucrare își propune o analiză a constituirii și valorificării unui repertoriu plurilingv și pluricultural de sorginte orientală, din perspectiva integrării acestei resurse deopotrivă lingvistice și culturale în procesul de predare a românei ca L2 la grupe de studenți vorbitori ai unor limbi precum araba, turca sau persana. Premisele metodologice ale acestei abordări sunt oferite de studii teoretice privind influența limbilor orientale asupra limbii române, dar și de sugestiile oferite de *Volumul complementar cu noi descriptori* din 2020, care vin în completarea descriptorilor din *Cadrul european comun de referință pentru limbi* din 2001. O primă etapă în acest proces de formare a repertoriului plurilingv este conștientizarea existenței unui fond lexical comun în care se regăsesc termeni care au pătruns în limba română în special pe filieră turcă, unii dintre aceștia având de fapt originea în limba arabă sau în limba persană. Ulterior, studenții sunt încurajați să descopere ei înșiși elementele menite să îmbogățească acest repertoriu, într-un proces de mediere prin care să evidențieze încărcătura culturală specifică, în ceea ce privește atât similitudinile semantice dintre cuvintele din limba română și echivalentele lor din limbile de proveniență, cât și diversitatea aspectelor socioculturale și pragmatice care le diferențiază. Această perspectivă interculturală de integrare a resurselor lexicale orientale în procesul de predare a românei ca L2 facilitează diversificarea *dicționarului mental* al studenților străini, oferindu-le un sentiment de

familiaritate care diminuează presiunea distanței lingvistice și culturale dintre limba română și limbile lor materne.

Cuvinte-cheie: *repertoriu plurilingv, repertoriu pluricultural, româna ca L2, limbi orientale, dicționar mental.*

În volumul complementar al *Cadrului european comun de referință pentru limbi: învățarea, predarea, evaluarea*, publicat în 2020, cursanții sunt priviți ca „ființe plurilingve, pluriculturale”, ceea ce implică o reconfigurare a procesului de predare pentru a le permite „să-și folosească toate resursele lingvistice atunci când este necesar, încurajându-i să vadă asemănări și regularități, precum și diferențe între limbi și culturi” (CEFR-CV 2020, 30). Acordarea unei atenții speciale dezvoltării competențelor plurilingve și pluriculturale pe parcursul procesului de predare a unei limbi străine presupune o perspectivă didactică mai amplă decât scenariul tradițional, în care obiectivele s-au concentrat în principal pe asimilarea limbii și a culturii țintă.

În societatea multiculturală în care trăim, limbile și culturile nu mai sunt percepute ca sisteme izolate artificiale, ci în continuă interacțiune, ceea ce se reflectă inclusiv la nivel individual, în formarea și dezvoltarea repertoriului plurilingv al studenților. Încă din versiunea inițială a *Cadrului european comun de referință pentru limbi* din 2001 se precizează deja că se promovează o perspectivă educațională dincolo de obiectivul limitat „al cunoașterii la perfecție a unei, a două sau chiar a trei limbi izolate, etalonul de apreciere a gradului de cunoaștere fiind considerat «locutorul nativ ideal»”, vizând în schimb dezvoltarea unui „repertoriu comunicativ, în care sunt antrenate toate capacitățile lingvistice” (CECRL 2003, 11). Această perspectivă stimulează studenții să caute conexiuni fonetice, semantice, pragmatice în învățarea unei noi limbi prin valorificarea cunoștințelor lor lingvistice anterioare, abilitate ce se regăsește în scara de descriptori pentru „Construirea repertoriului plurilingv” din *Volumul complementar la Cadrul european comun de referință pentru limbi* din 2020. Limbile sunt privite în conexiune și, astfel, studentul este încurajat să-și folosească toate resursele plurilingve pentru a înțelege sau a transmite un mesaj.

Pornind de la premisa că „limbile sunt interrelaționate și interconectate, mai ales la nivelul individului” (CEFR-CV 2020, 123), profesorii de limba română pentru studenții străini pot crea scenarii didactice prin care studenții să conștientizeze diverse înrudiri lingvistice, să descopere asocieri surprinzătoare și corelații neașteptate între termeni și expresii din limba română și din celelalte limbi pe care le cunosc. În acest fel, studenților li se oferă ocazia să se implice emoțional în configurarea propriului lor *repertoriu plurilingv și pluricultural*, să valorifice vocabularul internațional pe care îl dețin deja și cuvintele asemănătoare din limbile cunoscute de ei. În plus, ei ar trebui să conștientizeze faptul că repertoriul plurilingv al cuvintelor și expresiilor comune poate

cuprinde asemănări, dar și diferențe fonetice sau semantice, să recunoască și să evite capcanele înșelătoare reprezentate, de exemplu, de *prietenii falși*.

În acest demers, nu am urmărit atât perspectiva diacronică, în sensul că nu am ales drept criteriu de selecție a termenilor filiera etimologică a cuvintelor din limba română cu rădăcini orientale, dacă ele au pătruns în limba română prin limba turcă, neogreacă sau chiar franceză, cât mai ales coexistența unor termeni cu formă similară și sens apropiat, într-o măsură mai mare sau mai mică, în limba română contemporană și în limbile din spațiul cultural oriental vorbite de studenții străini de la *Programul pregătit de limba română pentru cetățenii străini*, cu precădere araba, turca și persana. Cei mai mulți termeni aduși în discuție fac parte din rândul *cuvintelor călătore*, adunate de Al. Graur într-un dicționar inedit, ce cuprinde 1335 astfel de elemente lexicale cu un itinerariu sinuos, perindându-se prin variate spații lingvistice, care „de cele mai multe ori sufereau pe drum diverse modificări, de formă și de înțeles, care puteau împiedica recunoașterea originii comune a diverselor variante” (Graur 1978, 10). Mai mult decât atât, precum explică metaforic Marius Sala, unele dintre aceste cuvinte au purces „în direcții diferite, ca dintr-un nod de cale ferată; ca urmare, un cuvânt poate să ajungă în gara terminus pe două sau chiar trei linii diferite” (Sala 2010, 54-55), de multe ori filiațiile ascunse fiind dificil de recunoscut, cum este și cazul câtorva cuvinte analizate în acest demers.

Din rândul acestor *cuvinte călătore* se distinge o categorie aparte, cea a elementelor lexicale cu îndepărtate rădăcini orientale, obârșiile unora dintre ele transgresând granițele spațiului cultural otoman, întinzându-și rădăcinile într-un areal mult mai amplu, care cuprinde sfera de influență arabă sau cea persană. De altfel, relația specială dintre aceste trei limbi, araba, persana și turca, are o istorie bogată de înrâuriri reciproce care au generat în timp și peste timp, dincolo de apartenența limbilor în cauză la familii lingvistice diferite, o rețea de conexiuni lingvistice surprinzătoare. Încă din perioada clasică, limba arabă a intrat în concurență cu limba persană, „limbă de alt tip morfologic, a unei civilizații superioare”, ceea ce a condus la o conviețuire echilibrată, cele două limbi „împrumutând una de la alta numeroase elemente lexicale” (Dobrișan 1984, 94). Mai târziu, din momentul în care intră în această ecuație și limba turcă, aceasta ajunge să se comporte ca un creuzet lingvistic în care se creează un amestec inedit de elemente din trei idiomuri diferite, din familia lingvistică semitică, indo-europeană, respectiv altaică, uneori aceeași noțiune fiind reprezentată prin trei termeni concurenți provenind din aceste trei rezervoare lingvistice distincte (v. Șaineanu I 1900, XXXII).

Mai mult decât atât, împrumuturile reciproce din arabă în turcă și invers stau mărturie pentru relația specială dintre aceste două idiomuri, respectiv dintre culturile care au intrat în contact de-a lungul istoriei, ocupația politică turcească a teritoriilor arabe fiind contrabalansată de faptul că „limba arabă avea deja prestigiul unei limbi de cultură și era limba liturgică a întregii lumi musulmane”, astfel încât „turca nu a putut învinge această limbă, și cu atât mai puțin să o înlocuiască” (Dobrișan 1984, 97). Dimpotrivă, un număr impresionant de mare de termeni din arabă au pătruns în limba

turcă, de unde au trecut mai departe în limbile europene, nu întâmplător „dintre etimoanele turcești ale împrumuturilor limbii române, 51% sunt de sorginte arabo-persană” (Suciu 2011, 34), fapt ce înlesnește înțelegerea unora dintre acești termeni de către vorbitori ai unor limbi orientale care aparent nu au intrat vreodată în contact cu limba română. În același timp, reperarea acestor elemente orientale este adeseori dificilă, întrucât filtrul limbii turce a lăsat urme în structura fonetică sau în plaja semantică a acestor *cuvinte călătore* și, după cum remarcă Lazăr Șăineanu în introducerea la amplul său studiu din 1900, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, „numai sub această formă *turcită* au intrat arabismele și persianismele în idiomele balcanice” (Șăineanu I 1900, XXXII).

O primă etapă în acest proces de formare a *repertoriului plurilingv* este conștientizarea existenței unui fond lexical comun în care se regăsesc termeni care au pătruns în limba română în special pe filieră turcă, unii dintre aceștia având de fapt originea în limba arabă sau în limba persană. Limba turcă a jucat un rol esențial în acest sens, de spațiu lingvistic intermediar care a creat o punte între limbile orientale, precum araba sau persana, și limbile aparținând „așa-numitei «uniuni lingvistice balcanice»”, cuprinzând idiomuri „supuse – concomitent și în condiții politico-administrative și economice asemănătoare, vehiculând aceleași valori specifice de cultură și civilizație materială și spirituală – înrâuririi turcești, care a avut trăsături similare în această regiune” (Suciu 2011, 35). Cu toate acestea, se pare că înrâuririle limbii turce asupra românei au rămas la suprafață, atingând doar vocabularul, fără urme vizibile la nivel morfosintactic, poate și din pricina distanței lingvistice – limba română fiind o „limbă neînrudită genealogic sau tipologic cu limba turcă” (*Ibidem*, 57) – , dar și a faliei culturale, ceea ce ar explica de ce nu s-a „înregistrat nici o noțiune intelectuală, niciun verb” (Șăineanu 1999, 420), fiind consemnate cu precădere împrumuturi referitoare la aspectele concrete ale vieții de zi cu zi. Într-adevăr, dintre cei peste 2750 de „termeni comuni ai limbii turce-osmanlii care au fost astfel transferați în lexicul românesc [...] circa 91% din totalul împrumuturilor au fost substantive, 6% – adjective, iar restul – interjecții, adverbe, câteva verbe și conjuncții” (Suciu 2011, 57), ponderea covârșitoare a substantivelor probând faptul că influența limbii turce s-a manifestat cu precădere la nivel lexical și într-o măsură mult mai mică în structurile de profunzime ale limbii române.

În acest demers, am selectat câteva cuvinte din sfera vieții publice, care se referă la diverse aspecte din administrație și politică, profesii și comerț etc., și am creat un chestionar la care au răspuns 15 studenți vorbitori de limba arabă și turcă. Ulterior, studenții au fost încurajați să descopere ei înșiși elementele menite să îmbogățească acest repertoriu, într-un proces de mediere prin care să evidențieze încărcătura culturală specifică, în ceea ce privește atât similitudinile semantice dintre cuvintele din limba română și echivalentele lor din limbile de proveniență, cât și diversitatea aspectelor socioculturale și pragmatice care le diferențiază.

1. Termeni din administrație și politică

În ceea ce privește termenii administrativi, politici și militari, studenții nu au recunoscut decât câteva cuvinte cu încărcătură istorică:

1. ADMINISTRAȚIE ȘI POLITICĂ

15 răspunsuri

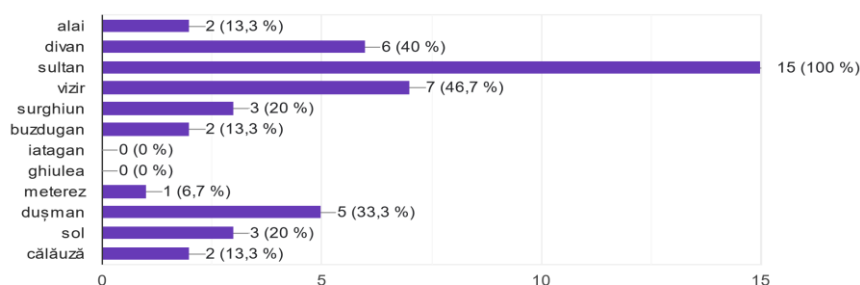

Fig. nr. 1

De pildă, singurul cuvânt selectat de toți cei 15 studenți a fost *sultan*, folosit nu doar pentru a denumi conducătorii Imperiului Otoman, ci cu rădăcini până în textul *Coranului*, unde termenul de سُلْطَان „era folosit pentru a se referi mai degrabă la o autoritate morală sau magică decât la un titlu” (Kassis 1999, 61). Mai mult decât atât, acest termen își are rădăcinile într-un alt cuvânt utilizat curent în limba arabă, سُلْطَة, semnificând ‘dominație, putere, autoritate’, forma de plural regăsindu-se în sintagme precum *autoritățile locale* (المَحَلِّيَّة السُّلْطَات) sau *autoritățile centrale* (المَرْكَزِيَّة السُّلْطَات) (Bădicuț, Drondoe 1997, 100). E interesant, de asemenea, cuvântul *vizir*, care în limba română a fost preluat din tc. *vezir*, titlu purtat de demnitarii Imperiului Otoman și care a devenit între timp un arhaism, fiind încadrat de Emil Suciu printre termenii situați „la periferia vocabularului românesc actual”, denumind „realități ale trecutului sau specifice turcilor” (Suciu 2011, 171). În schimb, în spațiul arab وِزِير „derivat din verbul وِزَرَ ‘a ajuta pe cineva’” (Kassis 1999, 62), se folosește în mod curent cu sensul de ‘ministru’, de exemplu *primul ministru* (أَوَّلُ وِزِير), *ministrul culturii* (وِزِيرُ النَّقَّافَةِ), *ministru de finanțe* (وِزِيرُ المَالِيَّةِ وِزِير) etc. (Dobrișan, Grigore 1998, 639).

Un alt cuvânt cu un traseu lingvistic fascinant este *divan*, cu un spectru semantic bogat și în limba română (v. DEX 2012, 327), putându-se referi la un obiect de mobilier, canapea sau pat turcesc cu covoare, la un spațiu instituționalizat, sală de consiliu sau tribunal, la instanța care își exercită atribuțiile administrative, juridice sau politice în acel spațiu, dar și la o culegere de poezii orientale, precum faimosul *Divan* al lui Hafez sau, cu sens regional, în Banat, la taifas, conversație, sfat. Una dintre căile prin care a pătruns acest termen plurisemantic în limba română a fost limba turcă, unde *divan* avea o conotație istorică în primul rând, însemnând „consiliu al înalților demnitari (la noi era sinonim cu sfatul domnesc) sau «sală de ședințe», limbă care, la rândul ei, l-a

împrumutat din ar. *diwān* «registru, oficiu»», avându-și rădăcinile într-un „cuvânt persan, unde însemna «tribunal, oficiu, reuniune»» (Sala 2005, 128).

Termenul ديوانٌ are în limba arabă, de asemenea, sensuri multiple, precum ‘volum care cuprinde creația unui poet; oficiu/ birou guvernamental; cancelarie, birou, secretariat; consiliu de stat, cabinet; birou, sală de ședințe’ (Dobrișan, Grigore 1998, 308), iar Marius Sala semnaleză obârșia în acest cuvânt din limba arabă și a termenului *vamă*, preluat din maghiară sau slavonă, existând într-o formă mai apropiată de etimonul arab și în italiană (it. *doana*) sau spaniolă (sp. *aduana*) (Sala 2005, 128-129). Periplul acestui cuvânt ilustrează exemplar modul în care o seamă de *cuvinte călătoare* (v. Graur 1978, Sala 2005) transgresează nu doar granițele dintre spații geografice diferite, ci și distanțele lingvistice și culturale care le separă, lăsând urme subtile în mentalul colectiv și perpetuându-se sub diverse forme, unele inedite, în variate idiomuri aparent fără înrâuriri directe.

2. Termeni referitori la îndeletniciri

În legătură cu cuvintele referitoare la profesii, și în acest caz au fost recunoscuți doar câțiva termeni, ceilalți nefiind identificați nici măcar de către vorbitorii de turcă, limba din care s-a realizat împrumutul direct în limba română:

2. PROFESII
15 răspunsuri

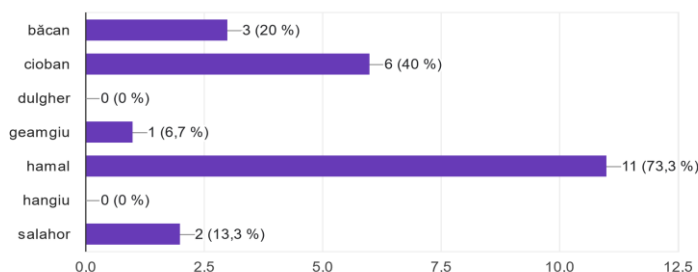

Fig. nr. 2

În același timp, pentru cuvintele reperate ca fiind familiare, studenții au descoperit câteva filiații interesante. Un cuvânt surprinzător este حَمَّالٌ, care înseamnă și în limba arabă ‘hamal’ (Dobrișan, Grigore 1998, 267), persoană care duce lucruri grele. Acest cuvânt face parte dintr-o familie de cuvinte bogată, care cuprinde verbul حَمَلَ, care înseamnă ‘a purta, a duce, a căra’ (*Ibidem*, 268), dar și substantivul حَمْلٌ, ‘purtare, ducere, cărare, transportare, povară, sarcină, încărcătură’ (*Ibidem*, 267) și حَامِلٌ, care poate însemna atât ‘purtător, care poartă, care duce’, cât și ‘femeie gravidă’ (*Ibidem*, 247). Unii studenți au semnalat și existența unui omonim în limba arabă, pronunțat ușor diferit حَمَلٌ, cu sensul de ‘miel’ (Bădicuț, Drondoe 1997, 53), omonimie derutantă, care a creat confuzii la prima vedere a cuvântului românesc.

Tot un *cuvânt călător* este și *cioban*, cu originea îndepărtată într-un vechi termen persan, چوپان, însemnând ‘oier’, din care provine și tc. *çoban* (Graur 1978, 45), cu toate că a fost lansată și ipoteza, formulată de B.P. Hasdeu, ca limba română să-l fi împrumutat în perioada pre-osmanlie, din cumană (v. Șaieanu II 1900, 128-129; Suciuc 2006, 213). Arealul lingvistic în care s-a răspândit acest cuvânt, cu ușoare variații ortografice și fonetice, este destul de larg, regăsindu-se și în limbile din spațiul balcanic, care e posibil să fi servit drept idiomi intermediare pentru forma din limba română. În schimb, se pare că nu a pătruns în spațiul arab, poate și pentru că exista deja cuvântul de origine semitică رَاعٍ cu același sens, de ‘păstor, cioban’ (Dobrișan, Grigore 1998, 318).

Un alt binom interesant este cel alcătuit din cuvintele *băcan* și *băcănie*, variantele inovative răspândite în Muntenia și devenite ulterior formele literare, în concurență cu cele care circulau în Moldova, mai apropiate de cele etimologice, *bacal* și *băcălie* (v. Șaieanu II 1900, 31-32; Suciuc 2011, 51). Cuvântul *băcan* a fost împrumutat din tc. *bakkal*, unde a pătruns din limba arabă, ar. بَقَّالٌ având sensul de ‘negustor de legume, zarzavagiu, băcan’ (Dobrișan, Grigore 1998, 143). Cum era de așteptat, studenții nu au făcut conexiunea între acestea și forma care s-a impus în limba literară, *băcan*, modificată prin analogie cu alte denumiri de îndeletniciri (v. Suciuc 2011, 145) și cu atât mai puțin cu *băcănie*, termen format în limba română prin derivarea cu sufixul *-ie*, implicând și o modificare fonetică suplimentară, închiderea celei de-a doua vocale, transformată din *a* în *ă*.

Cu toate că nu s-a regăsit în lista de cuvinte propuse studenților spre a fi puse în legătură cu posibile echivalente cu formă similară din limbile cunoscute de ei, cuvântul *casap* a fost sugerat chiar de unii dintre aceștia spre îmbogățirea acestui scurt repertoriu plurilingv de origine orientală. Cuvântul قَصَّابٌ are sensul de ‘măcelar, casap’, referindu-se la vânzătorul de carne, dar și la persoana care face acțiunea verbului قَصَّبَ, ‘a tăia, a tăia mărunt, a toca, a căsăpi’ (Dobrișan, Grigore 1998, 482). Termenul din limba arabă se termină în consoana *b* (ب), iar faptul că în limba română consoana finală este *p* se explică prin existența unei limbi intermediare de origine turcică, fie din tc. *kasap* (Graur 1978, 39), fie din cumană, fiind admise ambele surse (v. Sala 2010, 208). Pe lângă sensul denotativ referitor la ocupația de măcelar, cuvântul *casap* a dezvoltat și extensii semantice figurate, putându-se referi la o persoană de o cruzime excesivă, în aceeași direcție semantică dezvoltându-se și derivatul cu sufixul verbal *-i*, *a căsăpi*.

3. Termeni comerciali

În ceea ce privește termenii comerciali, studenții au recunoscut mult mai mulți termeni din această categorie, cei mai mulți intrați în limba română pe filieră turcească:

3. COMERȚ

15 răspunsuri

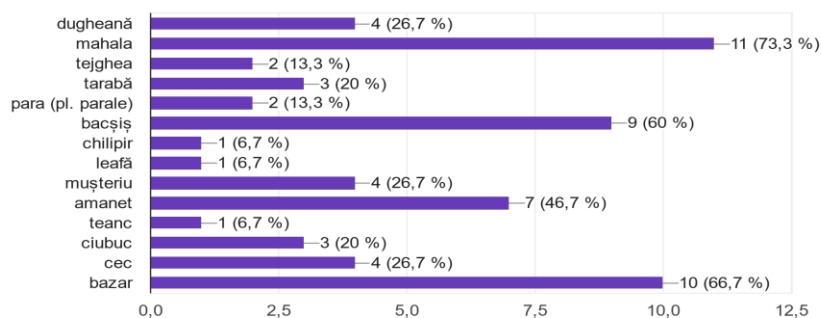

Fig. nr. 3

Aș semnala, de pildă, cazul cuvântului *mahala*, în limba turcă *mahalla* are un înțeles mai apropiat de cel din limba română, cel de ‘cartier mărginaș’, ‘periferie, suburbie’ (Graur 1978, 84), însă fără nuanțe peiorative, dobândite în limba română printr-o ‘alunecare semantică depreciativă’ care poate fi reperată și în cazul altor termeni împrumutați din limba turcă, ca de pildă *dugheană* (Suciu 2011, 103). În legătură că acesta din urmă, nu e de mirare că studenții nu l-au selectat, întrucât există diferențe în ceea ce privește atât forma, cât și înțelesul: termenul a fost preluat din tc. *dükkân*, însemnând doar ‘prăvălie, magazin’, fără tenta depreciativă de ‘prăvălie mică, sărăcăcioasă’ pe care a dobândit-o în spațiul lingvistic românesc (*Ibidem*); în turcă, termenul a fost împrumutat, la rândul său, din ar. دُكَّانٌ, cu sensul de ‘dugheană, prăvălie, butic’ (Dobrișan, Grigore 1998, 302), forma feminină, دُكَّانَةٌ, având și în arabă sensul de ‘magazin mic’ (Wehr 1979, 333), fără ca dimensiunea redusă să atragă și o desconsiderare corespunzătoare. Revenind la *mahala*, în limba turcă cuvântul își are obârșia în limba arabă, unde are însă un sens diferit, denumind un spațiu comercial cu multe magazine, مَحَلٌّ însemnând ‘magazin, prăvălie’ (Dobrișan, Grigore 1998, 539), iar adjectivul مَحَلِّيٌّ având sensul de ‘local’ (Bădicuț, Drondoe 1997, 634). Un termen concurent în limba arabă este cel de مَخْرَزٌ, având atât sensul de ‘magazie, depozit’, cât și cel de ‘magazin comercial’ (Dobrișan, Grigore 1998, 541), dând naștere unui dublet etimologic inedit în limba română. Astfel, primul sens, mai apropiat și de verbul din care provine cuvântul din limba arabă, خَزَرَ, ‘a depozita, a strânge, a aduna, a stoca, a înmagazina’ (*Ibidem*, 280), este păstrat în cuvântul *magazie*, având ca limbă intermediară turca (tc. *mağaza*) și neogreaca (n.gr. *magazi*). Celălalt cuvânt, *magazin*, provine de fapt de la forma de plural din limba arabă, مَخَارِزٌ, care a dat naștere în limba franceză unui cuvânt care denumește un spațiu comercial în care se vând diverse produse (v. Pruvost 2017, 51), de unde a pătruns și în limba română ca neologism.

Un alt cuvânt din aceeași sferă semantică este *bazar*, cu originea într-un termen persan, بازار, însemnând ‘piață publică’, și cu un parcurs aparte, pătrunzând în limba

română atât pe cale orientală, dovadă fiind și existența unei forme învechite, împrumutate din limba turcă, *pazar*, cât și ca neologism din limba franceză, deci pe o rută ocolitoare prin spațiul occidental, unde a ajuns prin intermediul navigatorilor portughezi (v. Sala 2010, 78). Cuvântul este folosit curent și în limba arabă, بِازار însemnând tocmai ‘piață, bazar’ (Dobrișan, Grigore 1998, 129), spațiu comercial de tip oriental cu *tarabe* și *tejghele* în care sunt expuse spre vânzare diverse obiecte și unde prețul se negociază intens, *mușteriii* fiind în căutarea unor *chilipiruri*. Însă cuvinte precum *tarabă*, *tejghea* sau *chilipir*, toate de origine turcă (Suciu 2011, 87) nu au fost recunoscute decât de studenții vorbitori ai acestei limbi, întrucât răspândirea lor se limitează la acest areal lingvistic, fără o extindere în spațiul arabofon, chiar dacă unele dintre ele își au obârșiile îndepărtate în acest areal lingvistic.

De pildă, cuvântul *tarabă* are un parcurs sinuos, fiind absorbit în vocabularul limbii române pe căi multiple, atât din tc. *taraba*, cu sensul de ‘masă a vânzătorilor, tejghea’, dar și din bulgară și sârbă, limbi în care *taraba* are înțelesul de ‘gard’, ca în cazul regionalismului cu același sens (*Ibidem*, 33). Mai mult decât atât, chiar și sensul din limba literară este ușor diferit față de cel al etimonului din limba turcă, întrucât tc. *taraba* se referă la o ‘placă de lemn, tejghea (pe care se lucrează, se taie, se etalează sau se vinde ceva)’, în vreme ce în limba română a avut loc o restrângere semantică, termenul dobândind sensul specific de ‘masă negustorească (pe care comercianții își expun marfa în aer liber sau într-o hală)’ (*Ibidem*, 95). E interesant că în limba turcă acest cuvânt are vechi rădăcini în araba levantină de nord, ذَرَابَة însemnând ‘oblon sau gard frontal de închidere a unui magazin’ (WORDSENSE) sau, în ipoteza lui Al. Graur, în verbul din limba arabă حَضَرَ، cu sensul de ‘a bate, a lovi, a izbi’ și a substantivului corespondent حَضْرَبٌ, ‘lovire, izbire, batere, plesnire’ (Dobrișan, Grigore 1998, 411), dar și ‘întipărire’ sau ‘batere de monedă’ (Graur 1987, 137), o dovadă în acest sens pentru lingvistul în căutarea *cuvintelor călătoare* fiind și cuvântul înrudit din limba turcă, *tarabhane*, însemnând ‘monetărie’, casă (din cuvântul persan خانانه) în care se bate monedă. Spre deosebire de etimoanele sale mai apropiate sau mai îndepărtate, cuvântul din limba română a dobândit și o încărcătură semantică depreciativă, locuțiunea adjectivală *de tarabă* dobândind sensul ‘de calitate inferioară’ și, prin extindere semantică, cel figurat de ‘mahalagesc, trivial’ (DEX 2012, 1104). Un periplu similar a avut și sinonimul *tejghea*, însemnând atât ‘masă de lucru (a tâmplarului, a croitorului etc.)’, cât și ‘tarabă de expus marfă’ sau ‘masă pe care se numără bani sau se fac socoteli în cârciumi’ (Șăineanu II 1900, 357-358), care provine din tc. *tezgâh*, cu rădăcini în persană, دَسْتگاه având înțelesul de ‘atelier’, loc unde se lucrează cu mâinile, cuvântul persan fiind compus din دست (‘mână’) și گاہ (‘loc’).

Istoria cuvântului *chilipir*, dimpotrivă, nu se întinde în spațiul persan sau cel arab, limitându-se la turca otomană, tc. *kelepir* însemnând ‘pleașcă, afacere avantajoasă, câștig neașteptat’, dar și, ironic, sensul opus, ‘afacere dezavantajoasă, încurcătură’ (Suciu 2011, 106). Lazăr Șăineanu menționează și sensul arhaic de ‘jaf’ sau ‘iamă’, folosit în special în sfera militară și păstrat în semantismul cuvintelor cu formă asemănătoare din alte limbi balcanice, precum albaneza, bulgara sau sârba, unde

înseamnă ‘pradă’ (Șăineanu II 1900, 112). În limba română semantismul acestui cuvânt a rămas aproape de etimonul turcesc, având drept sinonim tc. *mift*, cu înțelesul de ‘obiect, marfă, acțiune, gest etc. care nu costă mai nimic’ (Suciu 2011, 94), fiind asimilat din limba persană, unde مفت se referea la ‘lucru neînsemnat, care se poate căpăta gratis’ (Graur 1978, 92). În limba română, acest cuvânt și-a depășit etimonul în privința extinderii plajei semantice, cât și a numeroasei familii lexicale dezvoltate pe teritoriul lingvistic românesc (v. Șăineanu II, 263), însă această extindere semantică a pus în umbră tocmai sensul inițial, nemaifiind asociat în prezent cu sensul comercial de ‘chilipir’. În chip mai voalat, cuvântul *moft* păstrează totuși înțelesul etimologic de ‘lucru, problemă fără valoare, fără însemnătate; fleac, nimic, bagatelă’ (DEX 2012, 674), cumulând însă, prin extensie semantică, și înțelesul metaforic de ‘capriciu, fandoseală, fason’ (Suciu 2011, 99), mai puternic resimțit în cuvintele derivate, precum *moftangiu* sau *mofturos*.

Cu totul altfel stau lucrurile în cazul unor termeni precum *amanet* sau *bacșiș*, fiind reperați fără ezitare de aproape toți studenții implicați. Cuvântul *amanet*, de pildă, își are obârșia în ar. أَمَانٌ, însemnând ‘siguranță, securitate, liniște, pace’, dar și în ar. أَمْنَةٌ, cu forma de plural أَمَانَاتٌ, cumulând semnificații precum ‘loialitate, cinste, fidelitate; onestitate; depunere în păstrare; amanet, obiect dat în păstrare, depunere, depozit’ (Dobrișan, Grigore 1998, 49). Cuvântul din limba română, asimilat prin intermediul tc. *emanet* (Graur 1978, 29), nu a preluat și sensurile abstracte, semantismul lui rezumându-se la ‘obiect depus ca garanție, zălog’. Cu toate acestea, în trecut avea o plajă semantică mai largă, putându-se referi și la o ‘persoană lăsată drept garanție, ostatic’, la ‘garanția însăși, depozitul făcut’ sau chiar, în sens figurat, la ‘ceea ce s-a dat cuiva în păstrare și pază’, Lazăr Șăineanu menționând și modul în care *amanet* a înlocuit în registrul juridic mai vechiul termen de origine slavă *zalog* și a fost înlocuit ulterior cu neologismul *ipotecă* (Șăineanu 1900 II, 19). Nu doar substantivul *amanet*, ci și verbul *a amaneta*, format din derivarea cu sufixul verbal *-a* (Suciu 2011, 141), au fost astfel recunoscute cu ușurință, existând un echivalent cu sens concret similar în limbile vorbite de studenți, ei având acces și la etimonul mai abstract care le-a generat.

Un alt cuvânt călător într-un larg teritoriu lingvistic este *bacșiș*, avându-și rădăcinile în persană, în substantivul بخشیش, având sensul de ‘cadou’ (Graur 1978, 24), derivat din verbul بخشیدن, însemnând ‘a da’ (Șăineanu 1900, 34). În limba română, acest cuvânt a trecut prin filtrul lingvistic al limbii turce, asimilând și încărcătura culturală dobândită pe parcurs, în Imperiul Otoman tc. *bahşiş* referindu-se și la ‘dar în bani făcut soldaților la urcarea pe tron a unui nou Sultan’ sau ‘răsplată dată pentru vreo ispravă militară sau pentru un serviciu făcut’, ajungând să însemne în limba română ‘dar făcut unui subaltern (din grație sau din recunoștință)’, uneori în ocazii speciale sau de sărbători (*Ibidem*). Cuvântul بَخْشِشٌ, având același sens ca în limba română, ‘bacșiș’ (Dobrișan, Grigore 1998, 132), dar și cel de ‘mită’ (Steingass 1884, 109), a circulat în întregul spațiu arabofon, din araba vulgară fiind preluat și în limba franceză, având și o tentă depreciativă, fiind ‘percept ca o gratificație ilicită, livrată discret’ (Pruvost 2017, 204), asemănătoare cu cea implicată de cuvântul *ciubuc*. Acesta din urmă a fost

recunoscut strict de studenții vorbitori de limba turcă, doar cu sensul propriu de ‘pipă (orientală) cu țevă lungă’, în vreme ce le-a rămas opacă nuanța figurată, efectul unei metaforizări explicate de Emil Suciu, în urma căreia cuvântul *ciubuc* „a fost izolat cu sensul metaforic ‘mită, sperț’ din locuțiunea *a(-i) da (cuiva) cafea și ciubuc*, folosită la început cu semnificație proprie”, ajungând însă să sugereze „intenția oferirii unei mite, atunci când gestul ospitalier era însoțit de solicitarea unei slujbe în administrație sau a altor privilegii” (Suciu 2011, 105).

Un cuvânt care a trecut aproape nerecunoscut a fost *mușteriu*, cu toate că atât forma, cât și semantismul au rămas apropiate atât de tc. *müşteri* (v. Graur 1978, 95), adaptat prin includerea „în rândul substantivelor românești masculine” terminate în *-iu* (Suciu 2011, 66), cât și de termenul din limba arabă care stă la obârșia acestui cuvânt, مُسْتَرٍ, cu forma articulată الْمُسْتَرِي, purtând sensul de ‘cumpărător, client, mușteriu’ (Dobrișan, Grigore 1998, 560). De fapt, este vorba de o formă de participiu activ, adică „numele de agent” (الْفَاعِلِ اسْمٌ), „derivatul de origine verbală care indică autorul acțiunii verbului”, derivat cu prefixul *mu-* (مُ) (Dobrișan 2014, 125), de la verbul اِسْتَرَى, însemnând ‘a cumpăra, a achiziționa’ (Dobrișan, Grigore 1998, 104). Cu toate că acest verb este utilizat frecvent în limba arabă, studenții vorbitori ai acestei limbi nu au făcut legătura cu *mușteriu*, semantismul acestui termen din limba română rămânându-le opac.

Un genuin *cuvânt călător* este și *cec*, cu etimologie multiplă în limba română, atât din engl. *check*, cât și din fr. *chèque*, împrumutat tot din engleză, cu sensul de document „prin care posesorul unui cont curent sau de decontare, ori o altă persoană împuternicită, dispune plata unei sume de bani din disponibilul aflat în contul titularului” (DEX 2012, 170). Doar că acest cuvânt are o istorie mult mai bogată, cu răsturnări semantice spectaculoase precum faimosul joc de unde i se trage și numele, Marius Sala susținând înrudirea lui inedită cu cuvinte precum *șah*, *eșec* sau *eșichier* (Sala 2005, 232-233). Primul cuvânt, *șah*, a ajuns în limba română pe două căi diferite, din tc. *şah* pentru sensul de ‘rege, suveran al Iranului’, având originea în cuvântul persan شاه, respectiv din germ. *Schach* pentru binecunoscutul joc de origine orientală, care în turcă purta denumirea de *satranç*, similară cu forma din arabă شَطْرَنْج. Cu toate acestea, în limbile romanice occidentale denumirea a ajuns prin intermediul arabei, de unde a fost preluată expresia *şah mat*, din ar. مات شاه, adică ‘regele este mort’, sintagmă interpretată greșit din persană, unde مات شاه însemna ‘regele este uimit, luat prin surprindere, neajutorat’ (v. Barnhart 1988, 162-163). Din această formulă s-a născut în limba franceză nu doar numele dat jocului de șah, ci și fr. *échec* (Pruvost 2017, 245; Sala 2005, 233), care a ajuns să însemne nu doar înfrângere pe tabla de șah, ci și ‘insucces, nereușită’ în sens larg, iar „evoluția de sens se datorează jocului de șah” (Graur 1978, 57).

Tot mulțumită răspândirii jocului de șah în spațiul cultural occidental, prin mijlocirea arabilor, care au avut un rol decisiv în promovarea acestui joc, a luat naștere și cuvântul *eșichier*, din fr. *échiquier*, având la început sensul de ‘tablă împărțită în 64 de pătrate pe care se joacă șah’, ajungând ulterior să însemne, prin extindere semantică,

‘orice suprafață acoperită cu pătrate egale’ (Sala 2005, 233), iar cuvântul din limba română, și-a lărgit și mai mult plaja semantică, referindu-se la o ‘dispunere a unor obiecte pe două sau mai multe rânduri, cu intervale uniforme între ele’ (DEX 2012, 363). Însă cel mai spectaculos salt semantic este reușit chiar de cuvântul *cec*, care a dobândit sensul actual în spațiul lingvistic englez: după ce denumirea jocului de șah, engl. *chess*, a fost împrumutată din limba franceză în secolul al XIV-lea, termenul engl. *check*, ce se referea inițial la ‘situația regelui atacat’, deci un echivalent al lui *șah mat*, s-a detașat de contextul jocului în care își are obârșia și a ajuns să însemne ‘control’ (Sala 2005, 233). De aici încă un pas pentru ca engl. *check* să se specializeze semantic în sfera relațiilor economice, dobândind sensul de ‘document prin care se dispune plata unei sume’, înțeles cu care „cuvântul s-a întors în limba franceză în secolul 18 (*check*), apoi a ajuns la forma actuală *chèque*” (*Ibidem*), pentru ca mai apoi să devină un termen cu răspândire internațională. În acest context, nu este de mirare că vorbitorii de limba arabă au descoperit o conexiune între cuvântul *cec* din limba română și شَيْكٌ, cu exact același înțeles (Dobrișan, Grigore 1998, 395), fără să bănuiască însă rolul covârșitor avut de limba arabă în istoria îndepărtată a acestui fascinant *cuvânt călător*.

O sugestie primită din partea studenților pentru îmbogățirea repertoriului plurilingv și pluricultural de origine orientală a fost includerea cuvântului *tarif*, cu un traseu sinuos, cu numeroase halte și mutații semantice. Într-adevăr, acest termen comercial își are rădăcinile, conform lui Al Graur (1978, 137), în verbul frecvent utilizat în limba arabă عَرَفَ, cu sensul de ‘a ști, a cunoaște (pe cn., cv.); a fi conștient, a-și da seama (de cv.)’ (Dobrișan, Grigore 1998, 440), dar și, în ipoteza lui Jean Pruvost (2017, 61), în verbul înrudit عَرَفَ, având înțelesul de ‘a face cunoscut (cv., cuiva), a anunța (cv. cuiva); a prezenta (pe cn. cuiva), a determina, a defini (cv.)’ (Dobrișan, Grigore 1998, 440). De aici s-a format substantivul تَعْرِفَةٌ, însemnând ‘listă de prețuri, tarif’ (*Ibidem*, 191), dar și ‘notificare’, cuvânt ce a pătruns inițial în italiană, it. *tariffa* având sensul de ‘lista mărfurilor’, de unde a fost împrumutat în franceză, din fr. *tarif* fiind împrumutat cuvântul și în limba română (Graur 1978, 137).

În concluzie, această perspectivă interculturală de integrare a resurselor lexicale orientale în procesul de predare a românei ca L2 facilitează diversificarea *dictionarului mental* al studenților străini, oferindu-le un sentiment de familiaritate care îi ajută să nu resimtă atât de intens distanța lingvistică și culturală dintre limba română și limbile lor materne. Grupele de studenți străini care învață limba română, prin diversitatea spațiilor lingvistice și culturale din care provin cursanții, oferă prilejul unor întâlniri interculturale inedite, iar profesorii pot valorifica în mod creativ potențialul intercultural al situațiilor, resurselor și temelor implicate în lecții. Această diversitate culturală și lingvistică devine ea însăși o resursă bogată, dacă studenții sunt stimulați prin sarcini provocatoare și interactive să descopere împreună punctele de convergență dintre limba română și limbile vorbite de ei, dar și diferențele specifice, uneori generatoare de neînțelegeri și confuzii.

Sigle

- CECRL 2003 = ***. 2003. *Cadrul european comun de referință pentru limbi: Învățare, predare, evaluare*. Strasbourg: Divizia Politici Lingvistice, Consiliul Europei.
- CEFR-CV 2020 = ***. 2020. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, <https://rm.co.e.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>.
- DEX 2012 = ***. 2012. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, revizuită. București: Editura Univers Enciclopedic Gold.
- WORDSENSE = "درابة" – WordSense Online Dictionary (25th November, 2022) URL: <https://www.wordsense.eu/> HYPERLINK "درابة/درابة"درابة HYPERLINK "https://www.wordsense.eu/درابة/"

Referințe bibliografice

- Barnhart, Robert K. (Ed.). 1988. *The Barnhart Dictionary of Etymology*. Claremont: The H. W. Wilson Company.
- Bădicuț, Ilie, Drondoe, Stelian. 1997. *Dicționar arab-român, român-arab*. Cu o prefață de acad. Virgil Cândea. București: Editura Nemira.
- Dobrișan, Nicolae. 1984. *Curs de lexicologie arabă*. București: Universitatea București, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine.
- Dobrișan, Nicolae. 2014. *Limba arabă contemporană*. Vol. II. Ediția a II-a. București: Editura Pro Universitaria.
- Dobrișan, Nicolae, Grigore, George. 1998. *Dicționar arab-român*. București: Editura Teora.
- Graur, Alexandru. 1978. *Dicționar de cuvinte călătore*. București: Editura Albatros.
- Kassis, Riad Aziz. 1999. *The book of Proverbs and Arabic proverbial works*. Vol. 74. Leiden, Boston, Köln: Brill.
- Pruvost, Jean. 2017. *Nos ancêtres les Arabes. Ce que notre langue leur doit*. Paris: Éditions Jean-Claude Lattès (Format E-pub)
- Sala, Marius. 2005. *Aventurile unor cuvinte românești*. București: Editura Univers Enciclopedic.
- Sala, Marius. 2010. *101 cuvinte moștenite, împrumutate și create*. București: Editura Humanitas.
- Steingass, F. 1884. *The Student's Arabic-English Dictionary. Companion Volume to the Author's English-Arabic Dictionary*. London: Crosby Lockwood and Son.
- Suciu, Emil. 2006. *Cuvinte românești de origine turcă*. București: Editura Academiei Române.
- Suciu, Emil. 2011. *101 cuvinte de origine turcă*. București: Editura Humanitas.
- Șăineanu, Lazăr. 1900. *Influența orientală asupra limbii și culturii române*. Vol. I. *Introducerea. Limba. Cultura. Resultate. Concluziune*. Bibliografia. Vol. II. *Vocabularul. Vorbe populare*. București: Editura Librăriei Socec.
- Șăineanu, Lazăr. 1999. *Semasiologia limbii române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*. Cu o alocuțiune-prefață de B. P. Hasdeu, Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Livia Vasiliuță. Timișoara: Editura de Vest.
- Wehr, Hans. 1979. *A Dictionary of Modern Written Arabic (Arabic-English)*, Edited by J. Milton Cowan. Forth edition, considerably enlarged and amended by the author. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.